

περιεχομένου της. Τò θέμα, ὅπερ εἶχε νά διαπραγματευθῆ ὁ συγγραφεύς, ἀνήκει εἰς τὰ περισσότερον δυσχερῆ ἀντικείμενα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Δὲν ἀπαιτεῖ μόνον βαθεῖαν φιλοσοφικὴν προπαιδευσιν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα εὐαισθησίας, δοθέντος ὅτι τὸ *Humor* καὶ ἡ εἰρωνεία εἶναι ἐκ τῶν λεπτοτάτων ἐκδηλώσεων τοῦ πνεύματος. Ὁ Δ. Κουτσογιαννόπουλος μὲ τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἐπαρουσίασεν, ἔδειξεν ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νά ἀντιμετωπίσῃ ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν δυσχερέστατα ἐρευνητικὰ προβλήματα καὶ νά προσφέρῃ καὶ αὐτὸς ἀξιόλογον προσωπικὴν συμβολήν. Διὰ τοῦτο ὁ «Πλάτων» χαιρετίζει μὲ χαρὰν τὴν εἰς τὸν στίβον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης λαμπρὰν ἐμφάνισιν του.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

* *

ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Εἰσαγωγή εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου καὶ εἰδικώτερον τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Δικαίου.
Ἀθήναι, σελ. 16.

Τὸ εἰς ἰδιαιτέρον τεῦχος ἐκδοθὲν εἰσαγωγικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου μάθημα τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου Ι. Κ. Τριανταφυλλοπούλου ἀξίζει νά προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν φιλολόγων, ὅχι μόνον διότι θλίβει σπουδαιότατον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιογνώσεως κλάδον, ἀλλὰ καὶ διότι διατυπώνεται ἐν αὐτῷ ἀντιλήψεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς ἱστορίας καὶ εἰς τὴν χρησιμότητα τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου. Ἐν ἀρχῇ διασαφηνίζεται γενικῶς, τί εἶναι ἱστορία καὶ ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον της. Καθορίζεται ἡ ἱστορία ὡς γνῶσις τοῦ παρελθόντος τοῦ συνδεδεμένου μὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐφ' ὅσον αὕτη ἐμφανίζεται ὡς θετικὸς ἢ ἀρνητικὸς φορεὺς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκ τοῦ βασικοῦ τούτου ὀρισμοῦ προκύπτει ὅτι τὴν ἱστορίαν ἐνδιαφέρουν αἱ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ ἀσκοῦσαι ἐπίδρασιν πράξεις τῶν ἀνθρώπων. Δι' ἐποπτικῶν παραδειγμάτων διασαφηνίζεται ἐν συνεχείᾳ ὅτι καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα λαμβάνουν ἱστορικὴν σημασίαν, ἐφ' ὅσον ἤσκησαν ἐπηρεασμὸν ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἢ ἐφ' ὅσον δι' αὐτῶν εἶναι δυνατόν νά καθορισθῆ ἀκριβῶς ἡ χρονολογία διαφόρων ἱστορικῶν συμβάντων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναφέρει ὁ Ι. Τριανταφυλλόπουλος τὴν χρησιμοποίησιν καὶ τῆς ῥαδιενεργείας πρὸς χρονολόγησιν συμβάντων τοῦ παρελθόντος. Δὲν εἶναι δυνατόν βεβαίως ἡ ἱστορία νά ἀνεύρῃ νόμους αἰδίους καὶ ἀκαταλύτους, διαγιγνώσκει ὅμως κανονικότητάς τινας ἐν τῇ ἀνελίξει καὶ τάσεις ἐν τῇ ἀλληλοεξαρτήσῃ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ παραγόντων. Ἐξετάζεται μετὰ ταῦτα ἡ δικαιολογία, ἡ *ratio*, τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δίδεται ἡ ἀπάντησις ὅτι ἡ ἱστορία οὐ μόνον πλουτίζει τὰς γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ λαμπρὸν παιδαγωγικὸν μέσον διδάσκουσα τί πρέπει νά πράττωμεν καὶ τί νά ἀποφεύγωμεν. Τίθεται δὲ ἔπειτα εἰδικώτερον ἐρώτημα ὡς πρὸς τὴν *ratio* τὴν δικαιολογουσαν τὴν σπουδὴν καὶ διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου.

Κατὰ τὸν Ἰ Τριανταφυλλόπουλον ἡ Ἱστορία τοῦ Δικαίου εἶναι τὸ μόνον κριτήριον πρὸς ἔλεγχον δεδομένου τινὸς θετικοῦ δικαίου. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι πρὸς ἔλεγχον τῆς ὀρθότητος τῶν θεωρητικῶν τῶν διδασκαλιῶν χρησιμοποιοῦν, ὅπως εἶναι γνωστόν, τὸ πείραμα. Ἐφ' ὅσον ὅμως εἰς τὰς ἐπιστήμας τοῦ κόσμου τοῦ δέοντος, εἰς δὴν ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου, δὲν εἶναι οὔτε δυνατός οὔτε ἐπιτρεπτός ὁ πειραματισμός, ἀναγκαζόμεθα ὡς ὑποκατάστατον τοῦ πειράματος νά χρησιμοποιήσωμεν δύο μεθόδους. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ συγκριτικὴ ἀντιβολὴ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν μορφῶν, ὑφ' ἧς ἐνεφανίσθη τὸ Δίκαιον εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἡ δὲ ἄλλη ἡ ἱστορικὴ παρακολούθησις τῆς ἀνάπτύξεώς του. Εἶναι νοητὸν ἂφ' ἑαυτοῦ, προσθέτει ὁ Ι. Τριανταφυλλόπουλος, ὅτι λίαν ἀποδοτικὴ καὶ ὠφέλιμος τυγχάνει ἡ μελέτη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου, ὅπερ ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῶν μεταξύ

των ανθρώπων νομικών σχέσεων. Καί ὁ παρ' ἡμῖν ἰσχύων Ἀστικός Κώδιξ ἀποτελεῖ καί αὐτός συνισταμένην τοῦ Πανδεκτικιστικοῦ Δικαίου, δηλ. τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου. Κατόπιν τῆς ὡς ἀνωτέρω διαπιστώσεως πρέπει νά καθορισθῇ ἡ ὠφέλεια, ἣτις θά προκύψῃ ἐκ τῆς μελέτης καί διδασκαλίας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Δικαίου. Κατά τὴν ἀρχαιότητα ὁ Κικέρων (De oratore I, 197) εἶχεν ἐκφράσει καταφρονητικὴν γνώμην περὶ τοῦ Δικαίου τοῦ ἰσχύσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα χαρακτηρίσας τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου, Δράκοντος καί Σόλωνος ὡς ἀυστηματοποιήτους καί γελοίους (ius inconditum et ridiculum).

Λαμβάνων θέσιν ἔναντι τοῦ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐξενεχθέντος ἀσεβοῦς καί ἀλαζονικοῦ χαρακτηρισμοῦ ὁ Ἰ. Τριανταφυλλόπουλος παρατηρεῖ ὅτι τὴν κρίσιν τοῦ Ῥωμαίου ῥήτορος ἀνατρέπει ἡ εἰδησις ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι, προκειμένου νά νομοθετήσουν τὴν δωδεκάδελτον, ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νά μελετήσουν τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος καί τοῦ Δράκοντος. Τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον εἶναι βεβαίως ἐκ τεχνικῆς ἐπόψεως κατώτερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, δὲν στερεῖται ὅμως καί ἀρετῶν. Ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι, κατὰ τὸν Ἰ. Τριανταφυλλόπουλον, ἀξία ἡ συμβολή, ἣν προσήνεγκαν οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Δημοσίου Δικαίου. Ἀρκεῖ νά μνημονευθῇ ὅτι ἡ περὶ «ἐπιεικείας» διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει ἐπαναληφθῇ, μεταλαμπαδευθεῖσα διὰ μέσου τῆς παραδόσεως, ὑπὸ τοῦ Ἑλβετικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Εἶναι ἀληθές ὅτι συστηματικὰς νομικὰς συγγραφάς, ἀναλόγους πρὸς τὰς Ῥωμαϊκὰς, δὲν κατέλιπον οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς. Πρὸ ἡμῶν πρόκειται ὅμως μέγας ἀριθμὸς ἐπιγραφῶν καί παπύρων, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νά ἀνασυνταχθῇ κατόπιν ἐρευνητικῆς ἐργασίας τὸ Ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Δίκαιον. Πράγματι δὲ κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ γερμανὸς Ῥωμαϊστῆς L. Mitteis, ὁ Ἰδρυτὴς τῆς νέας ἱστορικῆς σχολῆς, ἐδημιούργησεν ὁμάδα μαθητῶν, οἵτινες ἠσχολήθησαν μὲ τὴν μελέτην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἢ ἄλλως παπυρικοῦ λεγομένου Δικαίου. Ἐκ τῶν ἡμετέρων νομομαθῶν πρωτεργάται διὰ τὰς μελέτας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου ἀνεδείχθησαν οἱ καθηγηταὶ Πέτρος Φωτιάδης καί Δημήτριος Παπούλιας.

Προχωρῶν μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ Ἰ. Τριανταφυλλόπουλος εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν περιόδων, εἰς ὅς πρέπει νά υποδιαιρεθῇ ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, λέγει ὅτι πρέπει νά διακριθοῦν τὰ ἀκόλουθα ἐξελικτικὰ στάδια :

1ον Ἡ ἀπὸ 15ου αἰῶνος π. Χ. μέχρι τῆς ἐν Ἰψῶ τῆς Φρυγίας κατὰ τὸ 301 π. Χ. περίοδος. Περιλαμβάνεται ἐν αὐτῇ ἡ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ἡ ἀρχαϊκὴ καί ἡ κλασσικὴ.

2ον Ἡ ἀπὸ τοῦ 301 π. Χ. μέχρι τῆς Constitutio Antonina κατὰ τὸ 212 μ. Χ., δι' ἣς ὁ Καρακάλλας ἀπένειμε τὴν Ῥωμαίων Πολιτείαν εἰς πάντα ἐλεύθερον ἐντὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, περίοδος. Τὸ Δίκαιον τῆς περιόδου τούτης εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν παπύρων. Ὁ Ἑλληνικὸς τοῦ χαρακτήρ ἔχει νοθευθῇ ἐξ ἐπιδράσεων, αἵτινες προῆλθον ἀπὸ τὰς νομοθεσίας Ἀνατολικῶν Λαῶν καί ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκῶν Δικαίου.

3ον Ἡ ἀπὸ 212 μ. Χ. μέχρι τῆς κωδικοποιήσεως ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸ 533 μ. Χ. Καθ' ὅλον τὸ μετὰ ταῦτα διάστημα μέχρι τοῦ 1946, ὅτε εἰσήχθη ὁ Ἀστικός Κώδιξ, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐχρησιμοποῖε τὸ Ῥωμαϊκὸν Δίκαιον.

Ἡ περιληπτικὴ ἔκθεσις τοῦ εἰσαγωγικοῦ μαθήματος τοῦ Ἰ. Τριανταφυλλοπούλου προδιαγράφει κατὰ λαμπρὸν τρόπον τὴν κατεύθυνσιν τῆς μελλούσης νά διεξαχθῇ διδασκαλίας. Τὸ κείμενον τοῦ μαθήματος συνοδεύεται μὲ ὑποσελίδιους σημειώσεις, αἵτινες καταδεικνύουν τὴν βαθεῖαν γνώσιν καί μελέτην τῶν ἐξεταζομένων προβλημάτων. Ὁ Ἰ. Τριανταφυλλόπουλος παρακολουθεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καί κινεῖται μὲ πρωτοβουλίαν καί πρωτοτυπίαν κατὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀναφουρένων προβλημάτων. Ἰδιαιτέρως ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν φιλολόγων ἐπὶ τῆς ἐν σελ. 13 σημειώσεως, ἐν ἣ ἐκτίθενται μὲ συνοπτικότητα ἀλλὰ καί ἀκριβολογίαν τὰ πορίσματα, εἰς ἃ κατέληξεν ἡ ἔρευνα, ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν γραφῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους. Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐν Πύλῳ ἐξακόσαιοι πῆλιναι δέλτοι ἀρχίζουσιν νά ρίπτουν φῶς εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην καί νά μεταμορφώσουν τὸν μῦθον εἰς ἱστορίαν.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ